

A nemzetgazdaság pénzügyi vagyona és finanszírozása – az 1970-es és 1980-as évek pénzügyi számlái

Simon Béla,
az MNB főosztályvezetője
E-mail: simonb@mnb.hu

Végéhez közeledik az a kutatómunka, melynek célja a pénzügyi számlák visszamenőleges adatainak összeállítása az 1970-es és 1980-as évekre vonatkozóan. A szerző e munka módszertani kihívásait és első eredményeit ismerteti tanulmányában. A nemzetgazdaság pénzügyi vagyonát és finanszírozási folyamatait bemutató pénzügyi számlák részletes adatai és az azokhoz kapcsolódó módszertani leírás külön kiadványban lesznek elérhetők. A cikk célja, hogy felhívja a figyelmet az adatok elérhetőségére, és egyúttal vitára vagy kiegészítésre ösztönözze azokat a szakembereket, akik több információval rendelkeznek erről az időszakról és hozzá tudnak járulni a statisztika további fejlesztéséhez.

TÁRGYSZÓ:
Nemzeti számlák.
Pénzügyi számlák.
Nemzeti vagyon.

DOI: 10.20311/stat2017.03.hu0274

Az SNA-val (System of National Accounts – nemzeti számlák rendszere) kapcsolatos első ajánlást 1953-ban közölte az ENSZ (Egyesült Nemzetek Szervezete) Statisztikai Bizottsága.¹ Ehhez a változathoz 1960-ban és 1964-ben jelent meg kiegészítés, az utóbbi például a fizetésimérleg-statisztika módszertanához közelítette a nemzeti számlákét. Az SNA második változatát 1968-ban tette közzé az ENSZ, amelyben a felhalmozási számlák teljes sorozata mellett már a vagyommérlegekről is szó esett. A KSH (Központi Statisztikai Hivatal) munkatársai 1964 és 1968 között figyelemmel kísérték az SNA felülvizsgálatát, és a tapasztalatok birtokában olyan hazai rendszert alkottak, amely tekintettel volt a hazai döntéshozók mellett az ENSZ (SNA) és a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (MPS [Material Product System – anyagi termelés rendszere]) nemzeti számlákkal kapcsolatos adatigényeire egyaránt.² Árvay János és kollégái a nemzeti számlák teljességét kívánták megragadni a termelési, jövedelemelosztási és felhalmozási folyamatokon át a vagyonszerzésig és a vagyonszerzésig terjedően. Nekik köszönhető, hogy 1960-ig visszamenőleg van GDP- és állóeszköz-statisztika Magyarországon, illetve 1969 és 1974 között úttörő módon összeállították a nemzetgazdaság egyszerűsített pénzügyi számláját és teljes vagyommérlegét (beleértve a nem termelt nem pénzügyi eszközök, illetve a pénzügyi eszközök és kötelezettségek állományát is). Ezt követően azonban, a fokozódó eladósodás időszakában, az államháztartás és az ország tényleges finanszírozási igényét és vagyoni helyzetét nem lehetett bemutatni, ezért a KSH csak részlegesen állította össze és publikálta a nemzeti számlákat, a tőkeszámla hiányos volt, a pénzügyi számlák összeállítása elmaradt.

Az MNB (Magyar Nemzeti Bank) statisztikusai az 1990-es évek elején kaptak ösztönzést a pénzügyiszámla-statisztika elindítására, amikor a nemzeti számlák kézikönyvének harmadik változata, az SNA 1993 kidolgozása folyt az ENSZ Statisztikai Bizottsága vezetésével. Az SNA 1993 a korábbiaknál nagyobb hangsúlyt helyezett a finanszírozási folyamatok leírására és az ezekkel konzisztens vagyommérlegekre, illetve tovább erősítette az összhangot a fizetésimérleg-statisztikával. Ennek hatására a jegybank – a hagyományos fizetésimérleg-statisztika és monetáris statisztika, illetve a formálódó háztartási és értékpapír-statisztika eredményeire építve – felvállalta a nemzetgazdaság teljes körű pénzügyi számláinak összeállítását, a KSH-val egyeztetett munkamegosztás keretében. A rendszeres adatközlés tízéves fejlesztő munka után, 2003-ban indult el, 1997-ig visszamenő, negyedéves adatsorokkal. Az idősor-

¹ ENSZ (EGYESÜLT NEMZETEK SZERVEZETE) [1953]: *A System of National Accounts and Supporting Tables, Studies in Methods 2*. <https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/docs/1953sna.pdf>

² A közeledés az SNA-hoz fokozatos volt, ténylegesen 1991-től felelt csak meg a hazai nemzetiszámla-statisztika a szabvány főbb elveinek. Ekkor jelentkezett a legnagyobb – 8 százalékot meghaladó – elmozdulás a folyó áras GDP adataiban is a módszertani változások miatt.

kat 2005-ben 1989 végéig vezettük vissza, a negyedéves gyakoriság megtartásával. Ezáltal a pénzügyiszámla-statisztika rendelkezik a leghosszabb élő és konzisztens idősorokkal Magyarországon.³ Ezt követően is folytatódott a régi adatforrások összegyűjtése, az idősorok visszavezetése, hiszen nagyon kevés használható adatforrás áll az 1990 előtti pénzügyi adatok iránt érdeklődők rendelkezésére. Ennek eredményeképpen 2017-ben megtörtént az idősorok meghosszabbítása újabb 20 évvel, és folyamatban van további visszamenőleges adatok előállítására is. Az adatsorok visszavezetését elsősorban a KSH-nál és az MNB-nél rendelkezésre álló egykori adatok, illetve a pénzügyi számlák összeállításához kidolgozott módszertan és gyakorlat tette lehetővé. Ezeket mutatjuk be a következőkben.

1. A pénzügyi számlák összeállításának módszerei és gyakorlata a visszamenőleges adat-összeállítás szolgálatában

A pénzügyiszámla-statisztika – a nemzeti számlák többi részéhez hasonlóan – másodlagos statisztikának számít, azaz az összeállításához felhasznált adatok elsősorban nem a pénzügyi számlák céljaira szolgáló adatgyűjtésekből származnak, hanem adminisztratív adatforrásokból (adóbevallásokból, számviteli nyilvántartásokból, beszámolókból), illetve olyan elsődleges statisztikákból, mint a fizetésimérleg-, a monetáris és egyéb pénzügyi, az értékpapír- vagy az államháztartási statisztikák. Ezeknek az adatforrásoknak a minősége és összhangja a pénzügyi számlák módszertani előírásaival nagymértékben befolyásolja a statisztika egyes részeinek minőségét, illetve azt a folyamatot, ahogyan a forrásadatokból – különféle transzformációk, becslések, kiegészítések útján – előáll a pénzügyi számlák konzisztens adatainak. Esetünkben 2002 és 2004 közé tehető az az időszak, amikor az elsődleges statisztikák fejlődése és tudatos fejlesztése már lehetővé tette, hogy az azokból származó adatok lényegi kiegészítések nélkül felhasználhatók legyenek a pénzügyi számlák egyes részeinek előállításához. Időben visszafelé haladva, azt megelőzően fokozatosan csökken az elérhető adatforrások köre, és egyre távolodik azok tartalma a pénzügyi számlák követelményeitől. Ezért már az 1990-es években is kiterjedt szakértői becslésekre és átalakításokra volt szükség ahhoz, hogy a pénzügyi számlákba kerülő adatok tartalmukban és részletezettségükben illeszkedjenek a későbbi adatsorokhoz.⁴ Kialakult tehát egy

³ A fizetésimérleg-statisztikák és a nem pénzügyi nemzeti számlák aktív, jelenlegi módszertan szerint összeállított és frissített idősorai 1995-ben kezdődnek, a monetáris mérlegstatisztika élő idősorai pedig 1998-ig tekintenek vissza. Az értékpapír-statisztika adatai 1997 végétől érhetők el. A fizetési mérleg korábbi módszertan szerinti adatai 1990 elejétől, a monetáris statisztika adatai 1992 elejétől indultak.

⁴ Az akkori adatforrásokba és transzformációs módszerekbe enged bepillantást a hazai pénzügyiszámla-statisztika első módszertani kiadványa, a „Magyarország pénzügyi számlái, 2005”.

olyan rugalmas adat-összeállítási gyakorlat, amely a rendelkezésre álló forrásadatok kombinálása és kiegészítése révén megfelelően szolgálta és szolgálja a visszamenőleges számlakészítést.

A nemzeti számlák nemzetközi módszertana is kellő rugalmasságot biztosít a statisztika összeállítása terén. Az outputok jellemzőit definiálja, de nem határozza meg egyértelműen az adatforrásokat és az adat-összeállítás módszereit. Elfogadhatónak tekinti például az állományok forgalmakból történő kumulálását vagy a forgalmi adatok állományokból való levezetését. Nem szükséges tehát adatforrásokkal alátámasztani minden tételt, maradékként vagy becsléssel is képezhetők bizonyos adatok. A módszertani kézikönyvek viszonylag összevont mutatókat definiálnak, amelyek az igényeknek és a lehetőségeknek megfelelően, tetszőlegesen részletezhetők. Ezért az elsődleges statisztikákhoz képest mérsékeltebb lehet a becslési igény a kisebb részletesség folytán. A nemzeti számlák rendszere a belső összefüggések miatt számos redundanciát tartalmaz, illetve több ellenőrzési lehetőséget kínál. A statisztikusok döntésén múlik, hogy hogyan építik fel a saját rendszerüket.

A statisztika output-meghatározottságát kihasználva többféle adat-összeállítási gyakorlat alakult ki a pénzügyi számlákat készítő országokban. A magyarországi megoldás sajátossága, hogy instrumentumonként, kibocsátó (adós) és tulajdonos (hitelező) szektorok szerint bontva, rögzített adatforrás-hierarchia alapján kerülnek az adatok a pénzügyi számlák mátrixába. Ezáltal konzisztens adathalmaz keletkezik, és nincs szükség az adatok utólagos kiegyensúlyozására.⁵ Ugyanakkor a belső konzisztencia önmagában nem jelenti azt, hogy az adatszett helyes adatokat tartalmaz, ezért kiemelt szerepe van ebben a rendszerben az előzetes (adatforrásszintű) és utólagos (termékszintű) ellenőrzésnek. Először az időszak végi állományi adatokat állítjuk össze, ezt követően képződnek minden elemi instrumentumhoz a forgalmi (tranzakciós, átértékelődési, egyéb volumenváltozás-) adatok. A rögzített adatforrás-hierarchia tetején a fizetésimérleg-statisztika és az értékpapír-statisztika áll, ezeket követi a jegybank mérlege, illetve a hitelintézetek statisztikai mérlege. További lényeges adatforrások az egyéb pénzügyi közvetítők, a biztosítók, a nyugdíjpénztárak, illetve a befektetési alapok mérlegei, valamint a vállalatok társasági adóbevallásai és éves beszámolóí, továbbá a költségvetési szervek különféle jelentései. A jelen időszakban a becslések főként az éves vállalati adatok negyedévesítésével és előrebecslésével, a vállalközi, illetve a vállalatok és a háztartások közötti, továbbá a háztartások és a külföldiek közötti pénzügyi kapcsolatok számszerűsítésével, valamint bizonyos eredményszemléletű korrekciók elvégzésével függenek össze. Külön figyelem irányul a módszertani változások visszamenőleges érvényesítésére azokban az esetekben, amikor az adatforrások, forrásstatisztikák nem módosulnak, és becslések

⁵ Egy másik elterjedt módszer szerint nem instrumentumonként, hanem szektoronként állítják össze a mérlegeket, majd a horizontális diszkrétanációkat (a követelések és tartozások eltéréseit) instrumentumonként, a leggyengébb adatforrású szektoroknál szüntetik meg.

útján lehet csak hozzáigazítani a múltbeli adatokat a pénzügyi számlák jelenlegi adataihoz.⁶ A visszamenőleges adat-összeállítás során az adatforrás-hierarchia tetejéről elindulva a következőket kell megtenni: megkeresni a szükséges adatforrásokat (azok akkori megfelelőjét), megismerni az állapotukat (az összeállítás akkori szabályait, módszereit), kinyerni belőlük az onnan várt instrumentumok adatait, elvégezni azokon a szükséges korrekciókat, majd becslést készíteni a hiányzó instrumentumokra (ehhez újabb adatforrásokra lehet szükség), végül pedig az összeállt adathalmazt ellenőrizni és javítani kell (más statisztikák felhasználásával).

2. Az adat-összeállítás kihívásai az 1990-es években

Az 1997-ben indult jegybanki értékpapír-statisztika hivatott szolgáltatni a rezidens gazdasági szereplők tulajdonában levő vagy általuk kibocsátott hitelviszonyt, illetve tulajdonviszonyt megtestesítő értékpapírok állományi és forgalmi adatait a pénzügyiszámla-statisztika számára, 1997 végét megelőzően azonban a számviteli vagy felügyeleti mérlegekből kellett kinyerni a különféle értékpapírok állományi adatait, az állományváltozások összetevőire pedig becslés készült. A tőzsdei részvények és a befektetési jegyek kivételével az értékpapírok piaci árazására akkor nem került sor, azok könyv szerinti értéken vagy felhalmozott kamatokkal növelt névértéken kerültek a statisztikába. Az 1999. évet megelőzően nem voltak negyedéves költségvetési vagyონmérlegek, 1997 előtt pedig nem készültek negyedéves mérlegek a nem monetáris pénzügyi vállalatokra (biztosítókra, pénztárakra, befektetési alapokra, pénzügyi és befektetési vállalkozásokra) vonatkozóan sem. Az ezekhez az adatforrásokhoz kapcsolódó negyedéves adatokat az éves adatokból kellett becsülni.

A fizetésimérleg-statisztika biztosítja jelenleg a pénzügyi számlák számára a rezidens gazdasági szektorok nem rezidensekkel kapcsolatos követeléseinek és kötelezettségeinek valamennyi adatát. A statisztika részletezettsége, szektorális és instrumentumbontása folyamatosan bővült, 2004-ben bevezették a jövedelmek eredmény-szemléletű elszámolását, és 2008-tól vannak tényleges állományi adatok a vállalati közvetlen jelentési rendszernek köszönhetően. Külön figyelmet érdemelnek a háztartások külföldi befektetéseire (valutára, betétekre, tőkebefektetésekre) vonatkozó becslések, amelyek közvetlen háztartási adatgyűjtések hiányában végigkísérik a teljes időszakot. A fizetésimérleg-statisztika jelenlegi módszertan szerint összeállított

⁶ Ilyen váltás volt például 2006-ban az SCV-k (speciális célú vállalat) megjelenése az offshore vállalatok helyett, 2004-ben az eredmény-szemléletű elszámolás bevezetése a fizetésimérleg-statisztikában, 1997-ben a CIB Bank átminősítése rezidens hitelintézeté, illetve számos vállalat és alap átsorolása a vállalati szektorokból az államháztartásba (szinte minden évben).

adatai 1995 elejétől érhetőek el, azt megelőzően belső kiadványokból lehetett kinyerni a pénzügyi számlákhoz szükséges adatokat. A bankrendszert elkerülő tőkemozgásokkal, illetve az eredményszemléletű elszámolással kapcsolatos kiegészítéseket kellett tenni ezeken az adatokon. Szét kellett továbbá bontani a pénzügyi instrumentumokat és a rezidens szektorokat a pénzügyi számlák kategóriáinak megfelelően.

Magyarországon 1992-ben számviteli váltás volt, ekkor alapvetően megváltozott az éves beszámolók mérlegének felépítése és tartalma.⁷ Ezt követően kisebb átrendeződések történtek még a vállalati mérlegekben 1997-ben és 2001-ben is.⁸ Mivel a számviteli mérlegek a pénzügyiszámla-statisztika alapvető adatforrásai közé tartoznak, elengedhetetlen a mérlegtételek tartalmának és változásainak ismerete. A 2000-es években érvényes részletes számviteli mérleg szerkezetének és tartalmának megfelelően készült becslés a pénzügyi számlák céljaira a korábbi évek vállalati mérlegeiből, 1989 végéig visszamenőleg. A vállalkozói hitelek, a kereskedelmi hitelek és előlegek, a részvények és egyéb tulajdonosi részesedések, illetve az egyéb követelések és egyéb tartozások adatai származnak a vállalati vagyommérlegekből a pénzügyi számlákban.

Érdemes felsorolni azokat a jelentősebb ügyleteket, amelyek egyedi kezelést igényeltek az 1990-es évek pénzügyi számláinak összeállításakor. A Közép-európai Nemzetközi Bank (CIB, offshore intézmény) átsorolása rezidens hitelintézeté, a vállalati tartalékalap betéteket kezelő KVH (Központi Váltó és Hitelbank) konszolidálása az MNB-vel, az 1989 és 1991 között kedvezményes lakáshiteleket kezelő Lakásalap összevonása az Országos Takarékpénztárral, vagy az ÁFI (Állami Fejlesztési Intézet) átsorolása a hitelintézetek közül az államháztartásba olyan ügyek voltak, amelyek előzményei visszanyúlnak a korábbi időszakokra is. Ugyanígy a korábbi évtizedekből eredt a jegybanki átértékelődésből származó, lejárat nélküli és nem kamatozó (nullás) államadósság, aminek a statisztikai elszámolását az 1997 elején megvalósult adósságcsereig meg kellett oldani.⁹ Az 1990-es évek pénzügyi számláinak összeállításakor foglalkozni kellett továbbá a vállalati átalakulások kezelésével, az adós-, hitel- és bankkonszolidáció elszámolásával, a Postabank feltőkésítésével, a Magyar Fejlesztési Bank egyes állami megbízásból végzett ügyleteivel, a kárpótlás elszámolásával, a Bős-nagymarosi beruházás következményeivel vagy az SCV-k megjelenésével. Ezek az ügyletek többféleképpen is megítélhetők, és ennek megfele-

⁷ Az eredmény bekerült a saját tőkébe, az előlegek bruttó módon jelentek meg, a nem termelt eszközök is a vagyon részévé váltak, az állóeszközöket felváltották a tárgyi eszközök, külön kategóriaként megjelentek az időbeli elhatárolások és elindult a céltartalékképzés.

⁸ 2001-től kikerült a saját tőkéből a vagyonekezelésbe átvett eszközök értéke és bekerült a hosszú lejáratú kötelezettségek közé, a követelések értékvesztése azok állományát csökkenti, nem pedig céltartalékként, bruttó módon jelenik meg ettől kezdve.

⁹ A választott megoldás (forinthitelnek tekintjük a nullás tartozást) jelentős tőkebefektetéseket generált a statisztikai elszámolásban az államháztartás és a jegybank között, és folyamatosan leértékelődött az állam jegybanki tőkebefektetése (tulajdoni részesedése).

lően eltérő elszámolási megoldások alakultak ki a különböző statisztikákban. A pénzügyiszámla-statisztika utólag, jelentős távolságból tekintett vissza erre az időszakra (2004-től kezdődően készültek a számok), és fontos szempont volt az adatok összeállításánál az idősortörések kiküszöbölése, az időben és térben konzisztens adatok előállítása.

3. Újabb kihívások az 1970-es és 1980-as évek pénzügyi számláinak összeállítása során

Az 1970-es és 1980-as évekre vonatkozó pénzügyi számlák összeállítása ugyanazokkal a módszerekkel történt, mint amelyek jelenleg is érvényesek a hazai statisztika készítése során. A fellelhető adatforrások összegyűjtése után világossá vált, hogy a teljes nemzetgazdaságra, annak minden szektorára és instrumentumára vonatkozóan 1990 előtt csak éves pénzügyi számlák összeállítására van lehetőség. A negyedéves adatok bemutatása csupán kiegészítő jelleggel, bizonyos szektorok és instrumentumok vonatkozásában vállalható fel. Láthatóvá vált továbbá, hogy az éves adatok teljes körű – minden szektorra és instrumentumra kiterjedő – összeállítása jelenleg csak 1969 végéig nyúlhat vissza, azt megelőzően bizonyos részinformációk közlésére kell szorítkozni. A statisztika elkészítéséhez természetesen számos választás, döntés, becslés kapcsolódik, és nem zárható ki, hogy a későbbiekben, további információk birtokában, hosszabb idősorok vagy pontosabb adatok állíthatók össze.

Az 1990 előtti időszak hazai pénzügyi számláinak összeállítása során a következő fő kihívásokkal kellett szembenézni:

- A nem pénzügyi vállalatokra vonatkozó vagyommérlegek elérhetetlensége.
- A helyes adatok felkutatása és megkülönböztetése a torzított adatoktól.
- Az egyes gazdasági szektorok elhatárolása a nemzetgazdaságon belül.
- A különféle eszközök értékelése a korlátozott piaci viszonyok között.

A nem pénzügyi vállalatok összesített számviteli mérlegét először 1989 végére vonatkozóan tette közzé a KSH.¹⁰ Azt megelőzően egyáltalán nem rendelkezünk vállalati mérlegadatokkal, ezért a vállalati mérlegekre becslést kellett készíteni 1969-ig visszamenőleg. Szerencsére a korabeli nemzetiszámla-statisztika sok szállal kap-

¹⁰ Az adatforrás az 1990-ben indult Gazdaságstatisztikai évkönyv, amelyben az 1990. évi adatok bázisaként jelentek meg az 1989. évi adatok. A sorozat második része 1991. évi adatokat tartalmazott. 1992-től már a Vállalatok pénzügyi adatai elnevezésű kiadványok tájékoztattak a nem pénzügyi vállalatok új számvitel alapján összeállított adatairól.

csolódott adatforrásként a vállalati beszámolókhöz, ezért a KSH egykori adatközléseiből következtetni lehetett arra, hogy mekkora összegek szerepelhettek a vállalati mérlegek bizonyos tételein.¹¹ A jegybanki statisztikákból pedig kiolvashatók voltak a vállalati hiteltartozások és betéti követelések állományai. Az egyéb (nem banki) követelések és kötelezettségek állományára vonatkozóan az áru- és szolgáltatásforgalom, az eredmény és egyéb jövedelmek ismeretében készült becslés. A vállalati saját vagyon (saját tőke), amely a tulajdonosok részvény- és üzletrész-befektetéseit reprezentálja, maradékként került meghatározásra. Az így összeállított vagyonmérlegen kétféle korrekciót kellett még végrehajtani: egyrészt át kellett alakítani az 1992-től érvényes számviteli szabályoknak megfelelően, másrészt az állóeszközöket ki kellett egészíteni a nem termelt eszközök értékével, és fel kellett értékelni a vállalati átalakulások utáni értékre. Ezáltal a saját tőke (a tulajdonosi részesedések) értéke is emelkedett.¹²

1974-től kezdődően hiányos, illetve torzított adatok jelentek meg a különböző nyilvános adatközlésekben az államháztartásról, a pénzügyi szektorról, illetve az ország külső finanszírozásáról és vagyonáról.¹³ Ezekre a hiányosságokra és hibákra azonban nem figyelmeztet semmi, így fennáll a veszélye annak, hogy az egykori kiadványokban szereplő adatokat felhasználják. A jegybank, a bankrendszer, az államháztartás és a külső finanszírozás főbb valós adatai 1990-ben nyilvánossá váltak 1982-ig visszamenőleg, és megtörtént a korábban jelentett statisztikák felülvizsgálata is a nemzetközi intézmények felé.¹⁴ Az 1990-től kezdődően megjelent kiadványokban tehát általában már torzítatlan adatok találhatóak, ezek mennyisége és részletzettsége azonban nem elégséges a mai igényeknek megfelelő statisztikák összeállításához. Ezért a pénzügyi számlák visszamenőleges adatainak előállításához elő kellett venni a nemzetközi adatszolgáltatások háttéradatait, az egykor belső használatra készült tájékoztatókat, az egyes intézmények beszámolóit, valamint az MNB főkönyveit is. A publikus és a tényleges, torzítatlan adatok közötti különbségek szemléltetésére álljon itt két példa, az egyik a jegybank kétféle mérlegfőösszege (lásd az 1. táblázatot), a másik az államháztartás részére nyújtott jegybanki hitelek kétféle állománya (lásd a 2. táblázatot).

¹¹ Az állóeszközök, a befejezetlen beruházások és a készletek állománya mindenkor a vállalati mérlegekből került be a KSH statisztikaiba. A nemzeti számlák különféle eredménykategóriái szintén a vállalati eredménykimutatásokból származtak.

¹² Ez nem jelenti azt, hogy a tárgyi eszközök vagy a tulajdonosi részesedések piaci értékét sikerült volna előállítani, csupán a könyv szerinti értékekben meglévő törést küszöböltük ki.

¹³ A KSH jellemzően nem tett közzé torzított adatokat. Az MNB ezt azonban nem tehetette meg, különösen a Nemzetközi Valutaalaphoz és a Világbankhoz való csatlakozás után, hiszen ezek a vagyoni és finanszírozási adatok döntően a jegybanknál képződtek.

¹⁴ A revideált adatok a Magyar Nemzeti Bank éves jelentésében, illetve a Nemzetközi Valutaalap statisztikai kiadványaiban (International Financial Statistics, Government Finance Statistics) jelentek meg. Az MNB a Műhelytanulmányok sorozat második, „Külső eladósodás és adósságkezelés Magyarországon” című részében 1973-ig visszamenőleg mutatta be a főbb adatokat.

1. táblázat

Az MNB egykori publikus, illetve tényleges számviteli mérlegösszege, 1979–1989
(milliárd forint)

MNB-mérleg	1979.	1980.	1981.	1982.	1983.	1984.	1985.	1986.	1987.	1988.	1989.
	év										
Publikus	546,5	581,6	599,7	647,6	707,9	789,3	895,3	1 074,5	1 167,4	1 225,2	1 744,0
Tényleges	785,7	832,1	840,8	911,9	961,0	1 034,9	1 122,1	1 296,3	1 341,0	1 424,8	1 744,0
Eltérés	239,2	250,5	241,1	264,3	253,1	245,6	226,8	221,8	173,6	199,6	0,0

2. táblázat

Az állam hiteltartozása az MNB publikus, illetve tényleges számviteli mérlegében, 1974–1985
(milliárd forint)

MNB-hitel az államnak	1974.	1975.	1976.	1977.	1978.	1979.	1980.	1981.	1982.	1983.	1984.	1985.
	év											
Publikus	10,9	14,9	15,5	16,8	18,3	20,8	24,3	24,0	22,6	33,4	26,5	27,7
Tényleges	170,8	224,7	272,4	333,7	396,2	446,1	469,2	482,5	525,5	518,2	530,3	531,6
Eltérés	159,9	209,8	256,9	316,9	377,9	425,3	444,9	458,4	502,9	484,8	503,8	503,9

Időben visszafelé haladva egyszerűsödött a gazdasági szereplők és a pénzügyi instrumentumok köre, illetve más volt az intézményi kapcsolatok természete a rendszerváltás előtt. 1989 végén nem voltak még nyugdíjpénztárak és befektetési alapok, illetve elhanyagolható volt az egyéb pénzügyi közvetítők vagy a háztartásokat segítő nonprofit intézmények gazdasági szerepe. Nem voltak tőzsdei részvények, és a pénzügyi derivatívák használata is korlátozott volt. Az 1989 elején létrehozott Társadalombiztosítási Alap még a központi költségvetés egyik fejezeteként működött, és nem kezdődött el az állami vállalatok és a mezőgazdasági szövetkezetek átalakítása vagy az önkormányzati vagyonrendezés. A KSH mindenkor elkülönítette regisztereiben és statisztikáiban az „állami” és a „magánszektor”, illetve a vállalati és a költségvetési rend szerint gazdálkodó szervezeteket.¹⁵ Ez a gazdálkodási formák szerinti megkülönböztetés az alapja a visszamenőleges pénzügyi számlákban alkalmazott szektorizációnak is. Ezen felül csak a korábbiakban említett egyedi szervezeti korrekciókat, szektorok közötti átsorolásokat hajtottuk végre.¹⁶ A nemzeti számlák mód-

¹⁵ A KSH ezeknek a szervezeti csoportoknak mindenkor a statisztikai standardok szerinti definíciót adott. Lásd például KSH [1980].

¹⁶ A CIB Bank rezidens hitelintézeté tétele, a KVH Rt. konszolidálása a jegybankkal, a Lakásalap konszolidálása az OTP-vel, az Állami Fejlesztési Bank, illetve az ÁFI átsorolása a hitelintézetek közül a központi kormányzatba. Néhány ügyletet csak az instrumentumok szintjén korrigáltak.

szertanában nevesített belföldi szektorok tehát formálisan elkülöníthetők a rendszerváltás előtti időszakra vonatkozóan is, tartalmát tekintve ezek közül azonban csak a háztartások szektora feleltethető meg teljes mértékben a jelenlegi módszertani előírásoknak.¹⁷ A többi belföldi szektor elkülönítése az idősorok folytonosságát biztosítja, és megadja a lehetőséget a felhasználók számára az adatok csoportosítására, összevonására.¹⁸

A nemzeti számlákban az eszközöket és a kötelezettségeket (folyó) piaci áron kell kimutatni. Egyrészt valamennyi idegen pénznemben denominált instrumentum értékét át kell váltani devizaárfolyamok segítségével hazai pénznembe. Másrészt a másodpiacra rendelkező instrumentumok (különböző értékpapírok és egyéb piaci befektetések) értékét az aktuális piaci árakkal kell meghatározni. A piaci értékelés követelménye azonban a legtöbb esetben csak közelítőleg érvényesül. A rendszerváltást megelőzően korlátozott piaci környezetben működtek a gazdasági szereplők, ami különösen nehezíti a tranzakciók és az állományok értékelését. Többféle (kereskedelmi és nem kereskedelmi) devizaárfolyamot használtak, a mesterségesen megállapított átváltási arányok a támogatás vagy az elvonás eszközei is voltak.¹⁹ Ugyanakkor a nemzetgazdaság egészére vonatkozó elszámolások összeállítása megköveteli az egységes árfolyamok használatát, ami kompromisszumok útján lehetséges.²⁰ A piaci árazás körébe tartozó pénzügyi instrumentumok a hitelviszonyt megtestesítő értékpapírok, a részvények és részesedések, a biztosítástechnikai tartalékok, illetve a pénzügyi derivatívák. Ezek egyikét sem sikerült azonban valós piaci értéken bemutatni a visszamenőlegesen összeállított pénzügyi számlákban. A piaci értékelés hiányát a legtöbb esetben az átértékelődések hiánya jelzi a statisztikában. Ennek ellenére a tranzakciók és az állományok helyes nagyságrendeket mutatnak. A pénzügyi derivatíváknál megjelenő átértékelődések csak a devizaárfolyamok változásának hatását tükrözik, a piaci árváltozásokét nem. Az árváltozások egyedül a részvények és egyéb részesedések (vállalati tőkebefektetések) állományaihoz kapcsolódóan jelennek meg az 1970-es és 1980-as évek pénzügyi számláiban, és a vállalatokban hagyott jövedelmek átértékelő hatását, illetve a nem pénzügyi eszközök átértékelődését tükrözik.²¹

¹⁷ A módszertani előírások szerint a szektorok tartalmát az intézményi egységek tevékenységének jellege és körülményei határozzák meg. A vállalati szektorokba például olyan intézményi egységek kerülhetnek, amelyek piaci termelőként állítanak elő árukat és szolgáltatásokat. A szocialista termelési viszonyok között azonban nehezen értelmezhető a piaci termelő fogalma.

¹⁸ Az intézményi változások, az önállósodás folyamatában nehéz lehet megtalálni az a pontot, amikortól a pénzügyi vagy a nem pénzügyi vállalatok, illetve a háztartásokat segítő nonprofit intézmények leválasztása az államháztartásról indokoltá vált. A későbbiekben látni fogjuk, hogy a finanszírozási kapcsolatok elhatárolása több kérdést vet fel, mint az állományoké (a vagyoné).

¹⁹ Bővebben lásd például *Hajdú* [1994].

²⁰ A külfölddel kapcsolatos ügyletekre vonatkozóan az MNB 1975-ig például a devizaforintot használta. A KSH ugyanakkor kereskedelmi árfolyamokon forintosította a devizaállományokat és -forgalmakat. Ennek megfelelően kerültek be az instrumentumok a pénzügyi számlákba is.

²¹ A részvények és üzletrészek állománya nem közvetlen megfigyeléssel és értékeléssel állt elő, hanem indirekt módon. A vállalati eszközök és kötelezettségek könyv szerinti állományának alakulása befolyásolja a tulajdonosi részesedések állományának alakulását.

4. A nemzetgazdaság és az egyes szektorok pénzügyi vagyona az 1970-es és 1980-as években

A pénzügyiszámla-statisztika két fő mutatója a gazdasági szektorok nettó pénzügyi vagyona, illetve nettó finanszírozási képessége.²² Ebben a fejezetben a pénzügyi eszközök és kötelezettségek állományi adatainak alakulását mutatjuk be, ezek egyenlege a nettó pénzügyi vagyon. A pénzügyi számlák most összeállított adatai szerint 1969 végén az MNB eszközei 155 milliárd forintot, a hitelintézetek (lényegében az OTP és a szövetkezeti hitelintézetek) vagyona²³ 43 milliárd forint volt, az Állami Biztosító vagyona pedig 2 és 3 milliárd forint között lehetett. A következő 20 évben a jegybank vagyona közel 11-szeresére, a hitelintézeteké 28-szorosára, a biztosítóké 16-szorosára növekedett. A hitelintézetek esetében a kétszintű bankrendszer 1987 eleji bevezetése megduplázta az eszközök és a kötelezettségek állományát. A jegybank vagyona az időszak elején a GDP alig 50 százaléka volt, 1977-től kezdődően azonban már meghaladta a GDP értékét.²⁴ Ezzel párhuzamosan a külföldi kötelezettségek aránya 34 százalékról 44 százalékra emelkedett a jegybank mérlegén belül az időszak közepére, és az 1980-as évek végére a külföldiekkel szemben fennálló kötelezettségek tették ki a vagyon több mint 70 százalékát. Eközben a külföldi eszközök aránya mindvégig 20 százalék alatt volt az összes eszközön belül. (Lásd az 1. ábrát.)²⁵

Az időszak egészében a jegybank volt a legjelentősebb hazai szereplő a külföldi pénzügyi kapcsolatok terén; a külföldiekkel szemben fennálló követelések 40–50 százaléka, a kötelezettségek 70–80 százaléka az MNB-hez tartozott. Az ország összes külfölddel szembeni követelése 1969 végén a GDP 15 százaléka, összes tartozása a GDP 26 százaléka (46,5, illetve 80,3 milliárd forint) volt. A külfölddel szembeni követelések a GDP 32, a tartozások a GDP 85 százalékára emelkedtek 1989 végére a pénzügyi számlák adatai szerint. (Lásd a 2. ábrát.)²⁶

²² A KSH szóhasználatával nettó hitelnyújtás, ami a „net lending” kifejezés (SNA) fordítása. A nettó finanszírozási képesség kifejezéssel azt kívánjuk jelezni, hogy a gazdasági szereplők többféle pénzügyi instrumentum rendelkezésre bocsátásával tudják egymást finanszírozni.

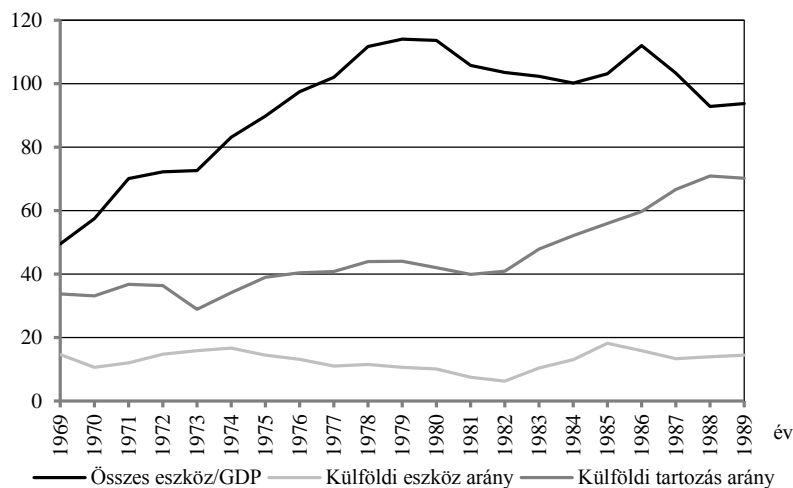
²³ A vagyon kifejezést a cikkben összes eszköz értelemben használjuk.

²⁴ A GDP-adatok forrása: *KSH* [1992]. Módszertani változások voltak a nemzeti számlák adataiban 1980-ban, 1988-ban és 1991-ben. A jelenleg érvényes módszertan szerinti mutatókat 1995-ig vezették vissza. Ezért törések vannak a folyóáras GDP idősorában, amit tekintetbe kell venni a GDP-arányos állományi adatok használatánál.

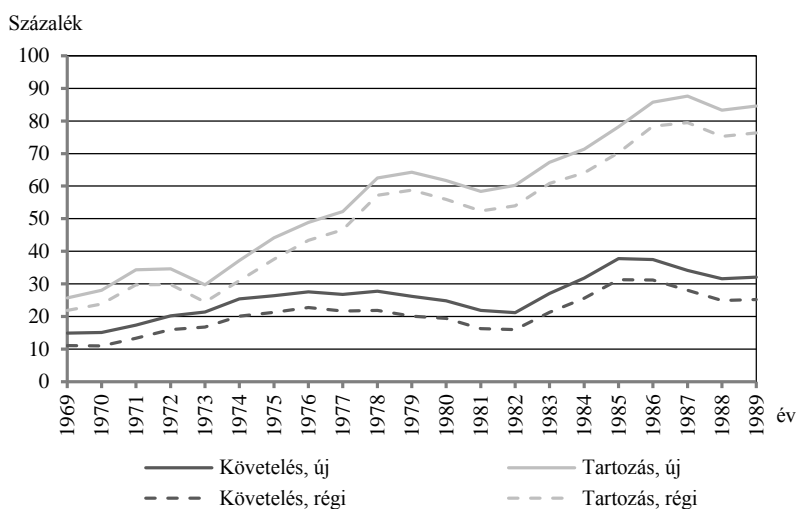
²⁵ Különösen kritikus volt a tartalékok szempontjából az 1982. év, amikor a külföldi eszközök állománya az összes jegybanki eszköz 6 százalékára süllyedt.

²⁶ A pénzforgalmi adatok alapján összeállított egykori statisztikák (nemzetközi pénzügyi mérlegek) a vállalati kereskedelmi hiteleket, az elhatárolt kamatokat, illetve a bankrendszert elkerülő vállalati és háztartási befektetéseket nem tartalmazták, ezért mutattak alacsonyabb külfölddel szembeni követeléseket és kötelezettségeket a pénzügyi számlákban szereplőknél.

1. ábra. A jegybank GDP-arányos vagyona, illetve külföldi eszközeinek és tartozásainak aránya az összes eszközön belül, 1969–1989
Százalék

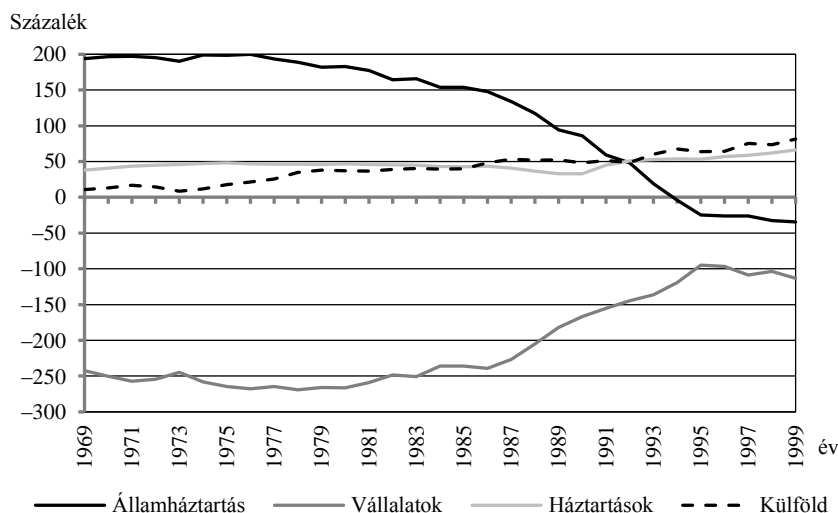

2. ábra. A külfölddel szembeni követelések és tartozások állománya a GDP százalékában, a pénzügyi számlákban szereplő (új), illetve a nemzetközi pénzügyi mérlegekben található (rég) adatok szerint, 1969–1989
Százalék

Az egyes belföldi szektorok és a külföld GDP-arányos nettó pénzügyi vagyonát a 3. ábra szemlélteti az 1969 és 1999 közötti időszakban. A háztartások és a külföld monoton növekvő nettó pénzügyi vagyona az időszak egészét jellemző pozitív nettó finanszírozási képesség és átértékelődés eredménye.

3. ábra. Egyes belföldi szektorok és a külföld nettó pénzügyi vagyona a GDP százalékában, 1969–1999

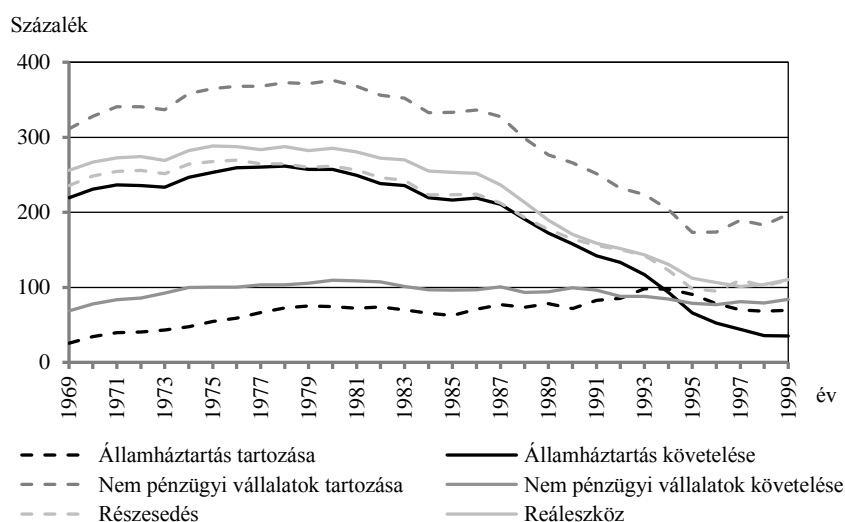

Megjegyzés. A pénzügyi vállalatok és a háztartásokat segítő nonprofit intézmények nettó pénzügyi vagyona nulla közelében van, ezért nem tüntettük fel.

A nem pénzügyi vállalatok és az államháztartás nettó pénzügyi vagyonának alakulása viszont további magyarázatot igényel. Az államháztartás nem konszolidált kötelezettségei a GDP 26 százalékáról (80 milliárd forint) indulva a GDP 78 százalékáig (1347 milliárd forint) emelkedtek 1989 végéig, a szektor pénzügyi eszközei viszont a GDP 230–260 százaléka körüli értékről a GDP 170 százalékára estek 20 év alatt, és 1999 végére már csak a GDP 35 százalékát érték el. (Lásd a 4. ábrát.) Az államháztartás pénzügyi eszközeinek döntő részét (1969 végén 93, 1989 végén 85 százalékát) a tulajdonosi részesedések, vállalati tőkebefektetések adták, a vállalatok által kibocsátott tulajdonosi részesedések állományának döntő hányada (1969 végén 86, 1989 végén 82 százaléka) pedig az államháztartás tulajdonában volt. Mivel a tulajdonosi részesedések a nem pénzügyi vállalati tartozások jelentős részét képviselték a vizsgált időszakban, a vállalatok tartozásainak alakulása nagymértékben összefüggött az államháztartás pénzügyi eszközeinek alakulásával.²⁷ A vállalati részesedések mérleg szerinti értékét pedig alapvetően meghatározza a vállalatok tulajdonában levő reáleszközök (tárgyi eszközök és készletek) állománya, amely a vagyonértékelés elmaradása következtében nem tudott (és ma sem tud) lépést tartani a piaci ár-emelkedéssel.

²⁷ Az államháztartás ezen túlmenően jelentős hitelezője is volt a nem pénzügyi vállalati szektornak. A szoros részesedési kapcsolat az 1990-es években a privatizáció és a magánbefektetők megjelenése következtében bomlott fel.

4. ábra. Az államháztartás és a nem pénzügyi vállalatok nem konszolidált követelései és tartozásai, továbbá a vállalatok reáleszközei és kibocsátott tulajdonosi részesedései (állományok a GDP százalékában)

5. A nemzetgazdaság és az egyes szektorok nettó finanszírozási képessége az 1970-es és 1980-as években

A nemzetgazdaság pénzügyi vagyona mellett a pénzügyi számlákból először kapunk képet az egyes gazdasági szektorok finanszírozási viszonyairól is a rendszerváltást megelőző időszakra vonatkozóan. Az 1972. és 1973. éveket leszámítva a hazai gazdaság folyamatosan külföldi finanszírozásra szorult, kumulált nettó finanszírozási igénye 20 év alatt 507 milliárd forint volt. (Lásd a 3. táblázatot.) Ehhez járult a nettó tartozások 364 milliárd forintos átértékelődése, így 1989 végére a nettó tartozások állománya (a külföld nettó pénzügyi vagyona) 904 milliárd forintra emelkedett. A háztartások (és a háztartásokat segítő nonprofit intézmények) szektora pozitív nettó finanszírozási képességgel (pénzügyi megtakarítással) rendelkezett, ami a külföldi forrásokkal együtt biztosította a vállalatok és az államháztartás finanszírozási igényének kielégítését.²⁸ A pénzügyi számlák által közvetített információkat illetően a legnagyobb bizonytalanságot az jelenti, hogy hogyan oszlott meg a finanszírozási

²⁸ Láthatóan a pénzügyi vállalati szektor egyszerű közvetítő szerepet játszik ebben a rendszerben, nem befolyásolja a nem pénzügyi szektorok mutatóit, hogy elkülönített szektorként vagy más szektorokkal összevonva kezeljük.

igény a két szektor között a vizsgált időszakban.²⁹ Ezért az államháztartásra vonatkozó statisztikákat tekintettük elsődlegesnek, a nem pénzügyi vállalatok mutatói maradóként adódtak.

3. táblázat

A nemzetgazdaság és fő szektorai nettó finanszírozási képessége, 1970–1989
(milliárd forint)

Nemzetgazdaság és szektorai	1970.	1971.	1972.	1973.	1974.	1975.	1976.	1977.	1978.	1979.
	év									
Nemzetgazdaság	-9,3	-18,2	4,4	18,8	-16,6	-29,9	-28,6	-35,0	-69,0	-43,0
Nem pénzügyi vállalatok	-12,7	-20,1	-1,7	10,4	-13,3	-21,1	-17,0	-22,1	-41,7	-20,1
Pénzügyi vállalatok	-0,5	-0,3	0,0	-0,1	0,3	0,1	0,2	-1,5	-0,2	-0,1
Államháztartás	-2,9	-2,7	0,7	0,9	-10,8	-18,9	-18,6	-23,0	-38,1	-31,5
Háztartások	7,0	4,7	5,1	7,3	6,8	9,5	6,4	11,5	10,9	8,6
Nonprofit intézmények	-0,1	0,2	0,2	0,3	0,4	0,4	0,4	0,1	0,2	0,0

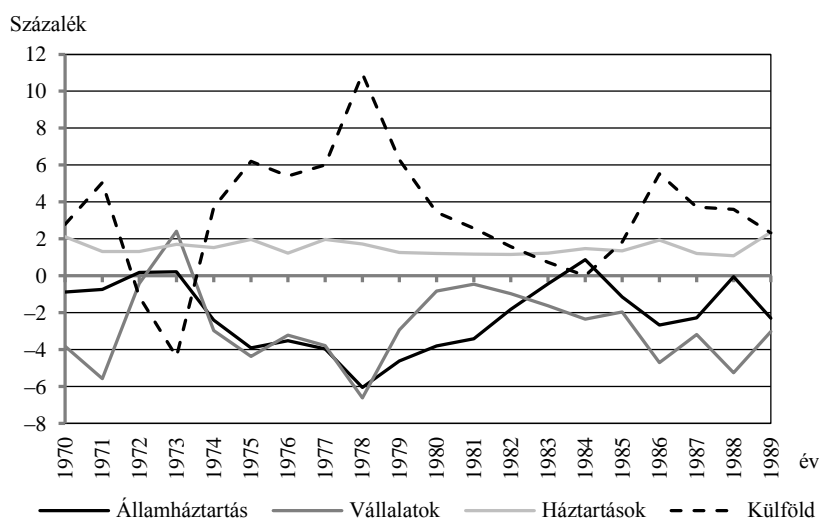
Nemzetgazdaság és szektorai	1980.	1981.	1982.	1983.	1984.	1985.	1986.	1987.	1988.	1989.
	év									
Nemzetgazdaság	-24,8	-20,1	-13,3	-6,5	-0,1	-18,8	-60,1	-45,6	-51,9	-39,9
Nem pénzügyi vállalatok	-5,9	-3,6	-8,2	-14,6	-23,1	-20,3	-51,2	-39,1	-75,8	-52,2
Pénzügyi vállalatok	-0,2	1,1	0,3	0,8	0,5	-0,4	-0,4	6,9	8,3	10,0
Államháztartás	-27,5	-26,6	-15,4	-3,9	8,5	-11,9	-29,1	-28,0	-0,7	-39,6
Háztartások	8,7	9,1	9,8	10,9	14,3	14,0	21,0	14,7	15,5	40,6
Nonprofit intézmények	0,1	0,0	0,2	0,3	-0,4	-0,2	-0,4	-0,1	0,8	1,4

A GDP-arányos nettó finanszírozási képességek használata teszi megítélhetővé és a ma jellemző mértékekkel összehasonlíthatóvá a sok évtizeddel ezelőtti finanszírozási folyamatokat. (Lásd az 5. ábrát.) A háztartások 1-2 százalékos GDP-arányos nettó finanszírozási képessége mai szemmel igen szerénynek tűnik, és nyilvánvalóan nem nyújtott fedezetet a vállalatok, valamint a kormányzat tetemes finanszírozási igényére. Ráadásul e két szektor nettó finanszírozási igénye jelentős változásokon ment át a vizsgált időszakban. Az 1970-es évek elejét jellemző viszonylagos egyensúlyi állapotot követően a nettó külföldi forrásbevonás 1974 és 1980 között évente a

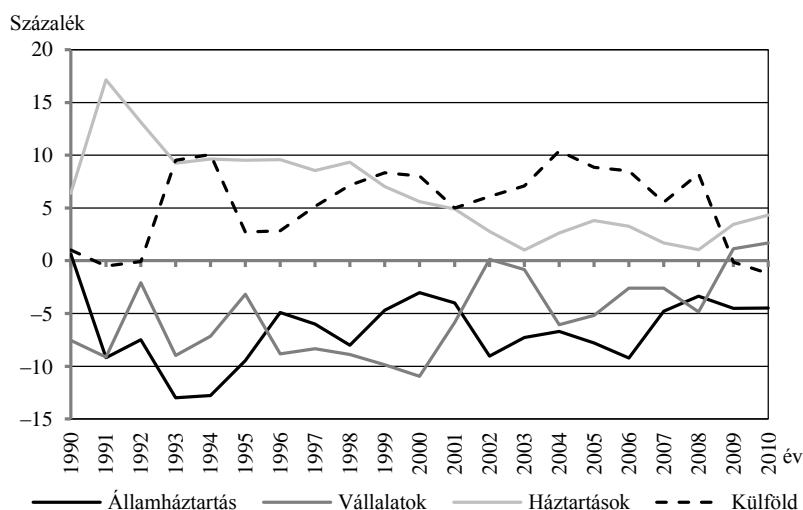
²⁹ A nem pénzügyi vállalatok elsősorban támogatások és jövedelemelvonások egyenlegeként jutottak forrásokhoz. A tőkebefektetéseket és tőke kivonásokat (pénzügyi műveleteket) nem lehetett egyértelműen elkülöníteni a transzferektől (nem pénzügyi műveletektől).

GDP 4–10 százalékra emelkedett. Az államháztartást és a nemzetgazdaság külső egyenlegét 1984-re átmenetileg sikerült egyensúlyba hozni. Ezt követően azonban ismét jelentősebb külső finanszírozási igény mutatkozott, ami a rendszerváltás környékén, a háztartások fokozódó pénzügyi megtakarításaival párhuzamosan, átmenetileg mérséklődött.

5. ábra. A belföldi szektorok és a külföld nettó finanszírozási képessége a GDP százalékában, 1970–1989

6. ábra. A belföldi szektorok és a külföld nettó finanszírozási képessége a GDP százalékában, 1990–2010

Az 1990-es és a 2000-es éveket a jelentős kormányzati és vállalati finanszírozási igény jellemezte, amit a háztartások és a külföld markáns pénzügyi megtakarítása együttesen fedezett. (Lásd a 6. ábrát.) Alapvetően különbözik tehát a rendszerváltás előtti és az azt követő két évtized finanszírozási mintája. Az 1970-es és 1980-as években lökészerűen jelentkező, majd mérséklődő állami és vállalati finanszírozási igény összességében szerénynek tűnik a következő évtizedek tartósan magas finanszírozási szükségletéhez képest, azonban a háztartási pénzügyi megtakarítások csekély mértéke miatt mégis hasonló terhet jelentett a nemzetgazdaság külső finanszírozása szempontjából.

Jelen összeállítás nem mutat eltérő képet a hazai gazdaság rendszerváltás előtti időszakáról, mint amilyen a korábbi adatközlésekből kirajzolódott, azonban a töredékesen elérhető információk összerendezésével és kiegészítésével segít megérteni az összefüggéseket a gazdasági szereplők vagyoni viszonyai és finanszírozási kapcsolatai terén. Ugyanakkor fontos hangsúlyozni, hogy a pénzügyi számlákban tükröződő finanszírozási folyamatok a reálgazdasági események leképeződései, ezért az egyenlegek alakulásának okai azok ismeretében tárulnak fel. Ehhez a nemzeti számlák nem pénzügyi és pénzügyi részének integrálása szükséges, ami túlmutat e jelen tanulmány keretein.

Felhasznált forrás

- HAJDÚ GY.-NÉ [1994]: *Árfolyamrendszer és árfolyam-politika Magyarországon (1946–1993)*. MNB Műhelytanulmányok 7. MNB. Budapest.
- IMF (INTERNATIONAL MONETARY FUND) [1990]: *Government Finance Statistics Yearbook 1990*. Washington, D.C.
- IMF [1982–1990]: *International Financial Statistics, 1982–1990*. Washington, D.C.
- KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [1973]: *Nemzetközi pénzügyi helyzetünk, 1961–1972*. Budapest.
- KSH [1979]: *A nemzeti vagyon és az állóeszközállomány, 1970–1978*. Budapest.
- KSH [1980]: *Névjegyzék: vállalatok, szervezetek, pénzintézetek, egyéb szervek. I–II*. Budapest.
- KSH [1984]: *Felhalmozott eszközök, 1976–1982*. Statisztikai időszaki közlemények. Budapest.
- KSH [1991]: *Gazdaságstatisztikai évkönyv, 1990*. Budapest.
- KSH [1992]: *Magyarország nemzeti számlái: főbb mutatók, 1988–1990*. Budapest.
- KSH [1994]: *Magyarország nemzeti számlái: adatforrások, módszerek és számítások*. Budapest.
- MNB (MAGYAR NEMZETI BANK) [1971–1991]: *Nemzetközi pénzügyi mérlegek, 1970–1990*. Budapest.
- MNB [1971–1983]: *Economic Bulletin of the National Bank of Hungary, 1970–1982*. Budapest.
- MNB [1990, 1991]: *Magyar Nemzeti Bank Éves jelentés 1989, 1990*. Budapest.
- MNB [1990]: *A Magyar Nemzeti Bank beszámolója az Országgyűlésnek a pénzügyi helyzetről*. Budapest.
- MNB [1993]: *Külső eladósodás és adósságkezelés Magyarországon*. MNB Műhelytanulmányok 2. Budapest.
- MNB [2005, 2008, 2016]: *Magyarország pénzügyi számlái, 2005, 2008, 2014*. Budapest.

Summary

Recent publications of the Hungarian financial accounts statistics contain time series starting in 1990. The paper summarizes the main methodological issues and the first results of the compilation of financial accounts for the 1970s and 1980s. This comprehensive set of stock and flow data presents the financing, financial investments and financial wealth of different sectors and the national economy. The complete data-set and the methodological description will be available in a separate statistical publication.